

Urmageren & nødværgen

Af professor Lars Bo Langsted
Aalborg Universitet

Må en urmager efter gældende dansk ret skyde mod en person, som truer ham på livet – Ja.
Må en urmager efter gældende dansk ret slå en person ihjel, som er ved selv at slå urmageren ihjel – Ja
Må en urmager efter gældende dansk ret slå en anden person ihjel for at forsvare sit varelager – nej.

Så enkelt kan svaret gives på mange af de spørgsmål, formodninger og forslag om at løse ikke-eksisterende problemer, der har cirkuleret siden en stakkels urmager for snart 14 dage siden skød og sårede nogle røvere, der var ved at begå røveri mod hans forretning.

Den mellemliggende periode har været præget af megen – til tider hed – debat om, hvorvidt man skal have lov til at skyde andre »i selvforsvar« eller ej. Inden man meningsfyldt kan bidrage til den debat, er det imidlertid en god ide at starte med at finde ud af, hvorledes gældende ret er, og hvorfor den er, som den er. Dernæst kan man diskutere om gældende ret bør ændres.

Lad os tage den klareste situation først. Det er strafbart som manddrab efter straffelovens § 237, at dræbe et andet menneske. Det er normalt helt ligegyldigt, hvorfor man slår den anden ihjel. Om det er fordi, man er vred på den pågældende, jaloux på den pågældende, synes han lugter, eller fordi man simpelthen kan lide at slå andre ihjel. Det er faktisk også strafbart som manddrab, hvis man slår en anden ihjel af medlidenhed. Motivet kan naturligvis have stor betydning for udmålingen af den straf, man får – kan retten forstå, at man har handlet, som man har gjort eller kan den ikke – men motivet alene kan ikke gøre et manddrab »lovligt«. Til denne klare regel er der i lovgivningen kun én undtagelse: slår man ihjel fordi man er nødt til at gøre det, hvis man ikke selv eller en anden skal blive slået ihjel af en angriber, så er det straffrit. Denne regel kaldes reglen om nødværge og befinder sig i straffelovens § 13. Nødværgebestemmelsen siger bl.a.:

»Handlinger foretagne i nødværge er straffri, for så vidt de har været nødvendige for at modstå eller afværge et påbegyndt eller overhængende uretmæssigt angreb og ikke åbenbart går ud over, hvad der under hensyn til angrebets farlighed, angriberens person og det angrebne retsgodes betydning er forsvarligt.«

Vi kan på baggrund af denne ordlyd identificere de elementer, der skal være opfyldt, for at et drab kan være straffrit:

- 1) Der skal være tale om et »påbegyndt eller overhængende uretmæssigt angreb«
- 2) Den (normalt strafbare) handling, den angrebne foretager sig, skal være »nødvendig« for at afværge angrebet

- 3) Den (normalt strafbare) handling, den angrebne foretager sig, skal være »forsvarlig«, når man sammenholder det, man forsvare, med den måde man vælger at forsvare sig på.

Der er, således som § 13 er formuleret, ingen grænser for, **hvad** man kan forsvare. I samme øjeblik et »retsgode« er ved at blive angrebet, har man efter gældende dansk ret fuld adgang til at forsvare dette gode. Man kan f.eks. forsvare sin ære, man kan forsvare en copyright, man kan forsvare sine ejendele mod at blive stjålet og man kan forsvare sig selv mod at blive slået ihjel. Der er imidlertid to grænser for, **hvordan** man kan forsvare sig. Det siger sig selv, at man så vidt muligt skal vælge at forsvare sig på en måde, der ikke normalt er strafbar. Kan man således uden videre overtale en anden til at lade være med at råbe efter én, at stjele ens fjernsyn eller slå en ihjel – skal man naturligvis vælge denne forsvarshandling. Er det imidlertid nødvendigt at gøre noget, der normalt er strafbart for at forhindre det retsstridige angreb, kan man som udgangspunkt gøre dette.

Vil indbrudstyven i mit hjem ikke frivilligt stille det fjernsyn fra sig, som jeg griber ham i at være ved at stjele, ja så kan jeg spænde ben for ham, jeg kan fastholde ham med magt, jeg kan måske endda true ham med f.eks. en ildrager og eventuelt slå ham hårdt på armen med ildrageren for at få ham til at give slip. Hvis indbrudstyven nu er tilstrækkeligt stor og stærk – og ligeglad med at jeg »slår ham over fingrene« - ja så kan det være, at det »nødvendige« vil være at hamre ildrageren ned i hovedet på ham af al kraft, eller at bruge en køkkenkniv og bore den ind i øjet eller hjertet på ham.

Ved vurderingen af om nødværgehandlingen er straffri indgår imidlertid også kravet om, at handlingen skal være »forsvarlig«. Bestemmelsen i § 13 indeholder ingen nøgle til udfyldningen af dette begreb, men tyer man til almindelig sund fornuft og – bedre – til retspraksis tegner der sig et klart billede af, at det aldrig kan være forsvarligt at forsvare døde ting, som f.eks. et fjernsyn eller et varelager med ure – med død eller lemlæstelse som middel. Den eneste situation, hvor det kan være »forsvarligt« at dræbe en angriber, er hvis denne selv er ved at dræbe nogen.

Det næste, man skal gøre sig klart ud fra ordlyden af § 13 er, at retten til at forsvare sig selv – eventuelt med normalt ulovlige midler – ophører i det øjeblik, angrebet er ophørt. Har man således fået den potentielle morder til at holde op med sit angreb, fået røverne til at opgive røveriet eller indbrudstyven til at stille fjernsynet og pænt sætte sig ned for at vente på politiets ankomst, eller – måske mere realistisk – fået ham til at stikke halen mellem benene i vild flugt fra det, der viste sig at være en »vanskeligere« forbrydelse end han først havde troet – ja så har man ikke længere ret til at anvende våben eller foretage sig andre ulovligheder i medfør af nødværgereglen. Det man fortsat må gøre, er alene, at man må fastholde ham indtil politiet kommer, men man må f.eks. ikke fortsætte med at slå på ham, efter angrebet er holdt op.

Det er klart, at den afvejning, jeg her har skitseret, kan være meget vanskelig og ikke kan foretages »nøgternt« af en person, der f.eks. er skræmt fra vid og sans. Derfor giver § 13 da også mulighed for straffrihed, hvis man kommer til at overskride grænserne for nødværge, hvis overskridelsen er »begrundet i den ved angrebet fremkaldte skræk eller ophidselse«.

Den debat, der har været siden »urmagersagen« har været præget af udpræget mangel på stringens. Debatten kan efter min vurdering bedst håndteres ved at holde to ting ude fra hinanden. Det ene er spørgsmålet om, hvor langt man kan gå i retten til forsvar mod et angreb, der i gang (spørgsmålet om selvforsvar). Det andet er spørgsmålet om, hvor langt man kan gå, når man giver udtryk for sin, som regel særdeles retfærdige, harme og ophidselse (spørgsmålet om selvtægt).

Hvad angår spørgsmålet om selvforsvar, har vi her i landet mere vidtgående regler end man traditionelt har haft det i f.eks. USA (herunder i Florida indtil 2005). Nogle har således

karakteriseret de muligheder dansk ret giver i retning af at lemlæste eventuelt dræbe en angriber, som ren »vikingejura«. Det normale i de fleste amerikanske stater har således været, at man kun i hjemmet – og nogle steder også på arbejdspladsen – havde lov til at yde voldeligt selvforsvar. Ellers havde man retlig pligt til først at forsøge at flygte (det som også kaldes »harens våben«).

Selvom spørgsmålet om selvtægt ofte kan flyde sammen med spørgsmålet om selvforsvar, er det vigtigt at sondre. Selvtægt er udtryk for at man »tager retten i egen hånd«, og selv efterforsker og straffer forbryderen. Der er mig bekendt ingen lande med nogenlunde fornuftige retssystemer – om overhovedet nogen, der tillader selvtægt. Heller ikke staterne i USA og heller ikke Florida, hverken før eller efter 2005. Ingen lande med et retssystem, man ønsker at bevare, kan leve med nogen form for selvtægt. Når borgerne selv vil være både politi og domstol forsvinder enhver form for retsbeskyttelse for nogen, og det bliver alene den stærkestes ret, der kommer til at gælde. Så ville man i sandhed kunne tale om vikingejura.

Ved spørgsmålet om hvor langt, man lovligt bør kunne gå i retten til selvforsvar, er det min personlige opfattelse, at de danske regler er særdeles velafbalancerede og overmåde betryggende. Accepterede man f.eks. uden videre, at borgerne gerne måtte anvende skydevåben til at forsvare deres ejendele (hvad man under visse – snævre – betingelser nu må i en del amerikanske stater), ville dette jo dybest set være en accept af dødsstraffen. Man ville som samfund signalere, at vi gerne ofrer liv, når nogen uberettiget tager økonomiske værdier fra os eller i øvrigt påfører os det ubehag, det f.eks. er at være offer for et indbrud. Hertil kommer risikoen for den forsvarende selv, risiciene for eventuelle tilskuere, risikoen for fejltagelser – som i den snart ældre amerikanske sag, hvor en husejer straffrit skød og dræbte en turist, der ringede på hans dørklokke for at spørge om vej – og ikke mindst risikoen for en mere generel »privatisering« af ordenshåndhævelsen.